

התכסית האנושית כבסיס להפעלת הכוח: ההתמודדות עם הבדווים במערכה בנגב במלחמת העצמאות

אהד לסלוי¹

פתיחה

השקיעה בבוץ במערכה בעיראק ובאפגניסטן, הביאה את הצבא האמריקאי ב-2005 להפנים שההיבט הצבאי הוא רק היבט אחד מתוך רבים בהינתן מערכה מסוג של 'war among people'. שנות הלחימה באזורים אלה הביאו את הפיקוד הבכיר להבין שהאוכלוסייה הפכה להיות חלק אינטגרלי משדה הקרב. המערכה כיום מתנהלת בשטח רווי אוכלוסייה, נגד לוחמים אחרים שאף הם אזרחים, לשם הגנת האוכלוסייה המקומית, הן בעירות, הן בכפרים, בשדות ובהרים. לאור מאפיינים אלה של המערכה, המטרה הראשית של הפעולה הצבאית היא לזכות בתמיכת האוכלוסייה ולא דווקא להשמיד את כוחות האויב.²

מפקדים רבים בשטח החלו להבין שמערך המודיעין הקיים אינו מסוגל לספק את הידע הנדרש ללחימה מסוג זה ומילת הקסם שהילכה במערכת הייתה "Human Terrain Intelligence". מושג זה שימש את התפיסה החדשה, לפיה, מתוך הבנה מעמיקה יותר של האוכלוסייה על מימדיה התרבותיים, שבטיים ואתניים השונים, ניתן יהיה להפעיל את הכוח בצורה אפקטיבית יותר כך שתביא להשגת היעדים המדיניים.¹ הביטוי המעשי הישיר להבנה זו היה פרויקט ה-HTS (Human Terrain System).² במסגרת הפרויקט הוקמו מספר

¹ מאוחר יותר, תפיסה זו תבוא לידי ביטוי תורת בפרסום:

Field Manual 3-24 Counterinsurgency

² Christopher J. Lamb et. al. **Human Terrain Teams: An Organizational Innovation for Socio-cultural Knowledge on Irregular Warfare**, (Washington DC: Institute for World Press, 2013).

צוותים שכל אחד מהם מנה כחמישה מומחים מתחומים שונים ובהם: אנתרופולוגיה, לימודים אזוריים ומדעי המדינה. צוותים אלו נועדו לפעול

¹ ד"ר אהד לסלוי הוא חוקר במרכז דדו.

² להרחבה, ראה: רופרט סמית, התועלת שבכוח: אמנות המלחמה בעולם המודרני (2007).

בצמוד למפקדי החטיבות בשטח על מנת "לסייע לפיקוד החטיבה להבין את המימד האנושי של הסביבה שבתוכה הם פועלים, כמו שקצין ההנדסה מסייע בניתוח הגשרים, מעברים וכדומה"³. הם נדרשו לבנות תשתית ידע ביחס לרקע חברתי, האתנוגרפי, התרבותי והכלכלי תוך הדגשת האלמנטים הפוליטיים של האוכלוסייה המקומית. כלל הידע ישמש למעשה למיפוי התכסית האנושית במרחב הפעולה מתוך כוונה שהפעלת הכוח תתבסס בין השאר על הבנות אלו. במבט לאחור, מפקד הכוחות בעיראק (גנרל דייוויד פטראוס) הגיע למסקנה שתרומת צוותים אלו הייתה מכרעת להצלחה בלחימה בעיראק ובהורדת מפלס האלימות באותן שנים.⁴

הדרך הארוכה והמדממת שעבר הצבא האמריקאי צריכה לשמש כתמרור אזהרה לעוסקים במערכה באזור ספר. בדומה למקרה האפגני והעיראקי, האוכלוסייה המקומית באזור הספר מהווה מרכיב מרכזי בתכלית הפעולה הצבאית כיוון שהיא גורם השפעה מרכזי לחיוב ולשלילה על מגמות ותהליכים במרחב. לפיכך, יש מקום לעצב ולתכנן את אופן הפעלת כוח על בסיס הידע על אודות התכסית האנושית. המאמר הנוכחי בא להמחיש טיעון זה באמצעות תיאור האופן שבו גורמי הכוח היהודי בנגב הצליחו, בשלב הראשון של מלחמת

³ ראיון רדיו שנערך עם אחד מראשי הצוותים Edward Villacres, 2007.10.10.

⁴ "Cultural awareness is a force multiplier, reflects our recognition that knowledge of the cultural 'terrain' can be as important as, and sometimes even more important than, knowledge of geographic terrain. This observation acknowledges that the people are, in many respects, the decisive terrain and that we must study that terrain in the same way that we have always studied geographic terrain" (David Petraeus, "Learning Counterinsurgency: Observations from Soldiering in Iraq," *Military Review*, Vol. 86, No. 1, pp. 2)21.

העצמאות, לנצל את הידע אודות התכסית האנושית של הבדווים במרחב, לשם הפעלה אפקטיבית של הכוח.

רקע

במהלך המשא ומתן המדיני שהתנהל במרוצת שנת 1947 על עתידה של ארץ ישראל, שאלת מעמדו הריבוני של הנגב נותרה פתוחה. בעיני הנהגת היישוב היהודי, יכולת המדינה היהודית העתידית למלא את תפקידה כבית הלאומי הייתה תלויה במידה רבה בשליטה על עתודות הקרקע העצומות של מרחב הנגב. שהרי אותו חלק ארץ המשתרע מכביש מגידל (אשקלון) – פלוגיה (קריית גת) ועד נקודת המשטרה באום רשרש (אילת) כלל כשישים אחוזים משטח ארץ ישראל. לעומת זאת, המחנה הערבי הצביע על כך שהרוב המכריע של האוכלוסייה במרחב הנגב היה ערבי. בעוד שמספר התושבים היהודים בנגב עמד לכל היותר על אלף תושבים, על פי מפקדים בריטיים שנערכו באותן שנים התגוררו בנגב בין ארבעים עד חמישים אלף ערבים. לכן, בעיניים אובייקטיביות טבעי היה לכלול את הנגב במדינה הערבית בארץ ישראל. במאמץ לשכנע את הועדות הבינ"ל השונות שביקרו בארץ, ההנהגה היהודית עשתה הכל בכדי להראות לחברי הוועדה את הישגים בנגב. הביקורים בנגב נועדו להמחיש לחברי הוועדות שעשרים ושמונה נקודות ההתיישבות בנגב מהוות דוגמא לכך שרק היישוב היהודי מסוגל לפתח חבל ארץ זה השומם יחסית ממילא.⁵ באמתלא זו, השתכנעה ועדת אונסקו"פ שסיירה בארץ ישראל בקיץ 1947 לכלול את הנגב בשטח המדינה היהודית. ברם, לנוכח הנתונים הדמוגרפיים, האינטרס העז של בריטניה לשמר גשר יבשתי בין עיראק, ירדן ומצרים והעמדה השברירית של החברות באו"ם בנושא, היה ברור שהחלטת האו"ם מ-1947.11.29 עשויה להשתנות בכלל וביחס למעמד הנגב בפרט כפי שאכן התרחש ב-1948 בהצעת ברנדוט ליישוב הסכסוך.

⁵ היישובים הוותיקים כללו את: יד מרדכי, גבר-עם, ניר-עם, דורות, רוחמה, בארות יצחק וגת. המצפים והנקודות החדשות היו: גבים, שובל, משמר הנגב, חצרים, בית-אשל, נבטים, רביבים, עלומים, חלוצה, רמת הנגב, צאלים, אורים, מבטחים, גבולות, נירים, תקומה, בארי, סעד, כפר דרום, קדמה וגל-און.

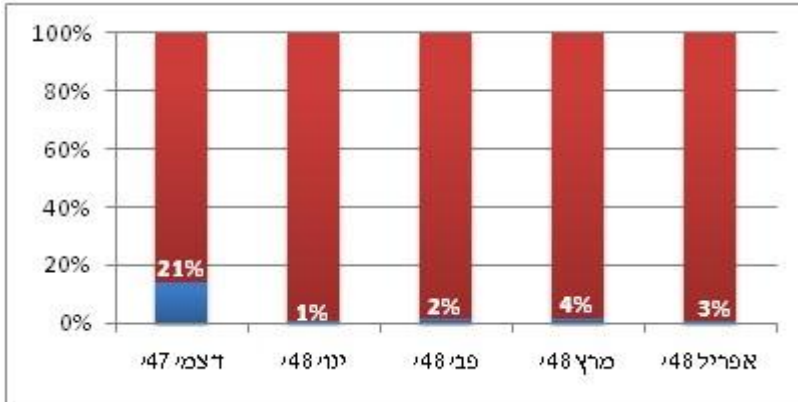
בדומה לשאר האזורים בארץ ישראל בהם חיו בצוותא ערבים ויהודים, גם בנגב נדרשו הישובים להתמודדות שוטפת עם בעיות ביטחון, אך בשל אופיו המיוחד של המרחב חלק מהבעיות היו חריפות יותר וחלקן ייחודיות לנגב. האתגר הראשון היה הגנת הישובים המבודדים שכן הם היו מרוחקים אחד מהשני ובמרביתם התגוררו עשרות בודדות של נשים וגברים שרק חלקם עבר הכשרה צבאית מספקת. יתר על כן, בישובים אלו לא נבנתה מערכת ביצורים (בית ביטחון, גדרות תיל, תעלות קשר וכדו') שתספק הגנה על הישובים. החשש מפני מתקפה של מאות ערבים על נקודה מבודדת הדיר שינה מעיני המפקדים ונדרשו משאבים רבים לתקן ליקויים אלו.⁶ האתגר השני היה אבטחת השיירות שנעו על הצירים ממרכז הארץ אל הישובים השונים. כיוון שצירי התנועה עברו בסמוך או בתוך נקודות ישוב ערביות כמו באר שבע, ברייר או מג'דל, התערור חשש שתושבי המקום יפגעו בשיירות או יחסמו את הצירים במהלך התנועה אל ומהישובים. כיוון שהישובים היו חדשים, מבודדים וללא יכולת אספקה עצמית, יכולתם לעמוד בפני מצור ממושך הייתה מוטלת בספק. האתגר השלישי היה ייחודי לנגב והוא ההגנה על קו צינור המים. כידוע, מקורות המים בנגב בודדים ולמעשה כל הישובים היו תלויים במים שהגיעו בצינורות ממתקן המשאבות בניר-עם. צינור המים עצמו היה פגיע, שכן הוא לא הונח עמוק מתחת לפני השטח ובקלות יחסית ניתן היה לפגוע בו ואף לגנוב קטעים שלמים של הצינור. בעקבות הקמת קו המים ב-1946 התפתח מנגנון של תשלום לבדווים באזור במים ובכסף על מנת ש-"ישמרו" על הקו, מנגנון שאמינותו הייתה מוטלת בספק במקרה של התלקחות אלימה. בשל המאפיינים הייחודיים של הנגב, הוחלט באוגוסט 1947 בצעד חסר תקדים להטיל על מטה הפלמ"ח את האחריות על הביטחון במרחב הנגב. מטה הפלמ"ח החליט להטיל על הגדוד השני של הפלמ"ח, בפיקודו של משה נצר, את האחריות על הנגב. בפועל, עד אוקטובר אותה שנה הקצה הגדוד פלוגה אחת בלבד לפעילות בנגב. עד דצמבר 1947 שרר שקט יחסי בנגב ומספר התקריות האלימות

⁶ בכינוס של באי הכוח של ישובי הנגב ב-17 ביולי 1947, טען יוסף רוכל (אבידר) שהיה האחראי מטעם ההגנה על הנגב, "קיימת סכנה של השמדת נקודות, וזה מחייב גישה רצינית לעניין. צריך לדאוג יותר לענייני הביטחון. כיום קיים זלזול-מה בדבר". מצוטט אצל עמיעד ברזנר, **הנגב בהתיישבות ובמלחמה**, (תל-אביב: הוצאת משרד הביטחון וכוח המגן, 1994) עמ' 100.

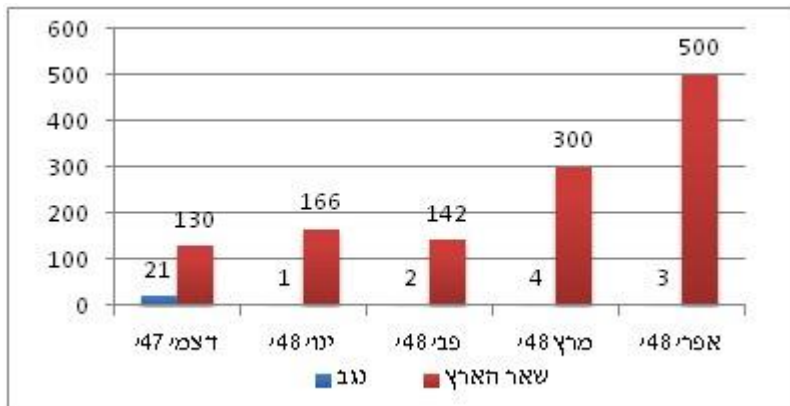
היה זעום ונשא אופי פלילי בעיקר סביב צינור המים. אך בדומה להסלמה שחלה בכל רחבי הארץ בעקבות ההצבעה במליאת האו"ם, גם בנגב התגובה הערבית להחלטת האו"ם הייתה אלימה. במהלך חודש דצמבר הותקפו הישובים נבטים וחלוצה, קו צינור המים הושבת וסיורים ושיירות הותקפו בדרכן בנגב. גל האלימות גבה מחיר כבד ובנגב נהרגו בשמונה ימים (17-9 בדצמבר) עשרים יהודים ועד לסוף החודש נוספו עוד ארבעה הרוגים. מספר זה היה קיצוני וחריג מכל הבחינות, הן בהשוואה לכלל היהודים תושבי הנגב (5.2% מכלל האוכלוסייה היהודית בנגב) והן ביחס לאבדות בשאר האזורים (קרוב לעשרים אחוזים מכלל ההרוגים היהודיים בכל הארץ). לכל המעורבים בעשייה הצבאית והמדינית היה ברור שלא ניתן להשלים עם מציאות זו. הם הבינו כי ישובי הנגב המבודדים לא יוכלו לשרוד אם שיעור האבדות יישאר בסדר גודל דומה, ומכיוון שההחלטה לכלול את הנגב במדינה היהודית עמדה על משענת קנה רצוף, החשש היה שבזירה הבינ"ל תשתנה העמדה ביחס למעמד הנגב. בתגובה לרצף האירועים, נקטו הכוחות בנגב במגוון פעולות, שבמבט לאחור נשאו פרי. בניגוד למגמה שלהסלמה הולכת וצומחת בכל רחבי הארץ ושיעור אבדות הולך וגדל, בנגב חלה רגיעה יחסית ושיעור האבדות של היישוב היהודי בנגב צנח להרוגים בודדים בחודשים ינואר-אפריל 1948. ההצלחה האופרטיבית של הכוחות בנגב באה לידי ביטוי לא רק בהיבט הכמותי אלא אף בשינוי תודעתי של חלק משבטי הבדווים, כפי שאחד המודיעים דיווח לש"י "שבטי התיאה רואים את תפקידם במלחמה כנגמר... הם מתרגלים לאט למחשבה על שלטון יהודי בנגב אשר בטוח לא יהיה גרוע משלטונם של האנגלים... מהלך המלחמה בנגב עד כה, אשר בו מהווים היהודים חלק קטן מהאוכלוסייה ואעפ"כ הצליחו להשתלט על מרביתו, כי אללה החליט להחזיר ליהודים את ארצם ואין טעם להתנגד לכך".⁷ הצלחת הכוחות בנגב להוריד את היקף האלימות ואת מספר האבידות מעוררת השתאות, ובאמצעות ברור הנסיבות שהביאו להצלחה זו ניתן יהיה להאיר על האופן שבו הבנת התכסית האנושית של המרחב השפיעה על אופן ותוצאות הפעלת הכוח.

⁷ ארכיון צה"ל (להלן א"צ), 1105/229/5791, "ידיעות טנא, 5.8.1948".

טבלה מס' 1: אחוז ההרוגים היהודים בנגב בין דצמבר 1947 לאפריל 1948 יחסית לכלל ההרוגים היהודים בארץ

טבלה מס' 2: מספר ההרוגים היהודים בנגב בין דצמבר 1947 לאפריל 1948 יחסית למספר ההרוגים היהודים בשאר הארץ

חשוב לציין שהתאמות טקטיות צבאיות באופן הפעלת הכוח מהוות גם הן נדבך מרכזי בהסבר לסיפור ההצלחה האופרטיבית בנגב. ראשית, מייד עם פרוץ האלימות הוחלט לתגבר את הנגב בכוחות נוספים. בפברואר 1948 הוקמה חטיבת הנגב ותחת פיקודה פעלו שני גדודי פלמ"ח (הגדוד השני והגדוד השמיני).

על בסיס תגבורות אלו, עבר הפלמ"ח לנקוט במדיניות התקפית ולפגוע בנקודות ישוב שמהן יצאו מפגעים. שנית, הכוחות בנגב זכו לקבל מספר שריוניות שחיזקו את יכולת הניידות והביטחון של השיירות ושל הסוירים שנעו לאורך קווי המים. שלישית, שימוש הולך וגובר במטוסים קלים לצורך סיוור, פינוי ואף תקיפה סייעו לכוחות הקרקע לפעול בצורה אפקטיבית יותר. אך אין בשינויים אלו די להסביר את האירוע כולו, שהרי גם באזורי הלחימה האחרים נעשו שינויים דומים באופן הפעלת הכוח אך הדבר לא הביא לירידה במספר האבידות. לכן, נראה כי במקרה הנוכחי ישנם גורמים מעבר לשינויים טקטיים המסבירים את ההצלחה המערכתית.

בניין הכוח הנדרש: עמדת אנשי הצבא לעומת עמדת אנשי הש"י
 הצטברות בשורות האיוב מהנגב במהלך חודש דצמבר, הדאיגו את בן גוריון והוא ביקש מאחד מיועציו הצבאיים, שלום עשת [פריץ אייזנשטרן] לבחון את המצב בנגב. לאחר שעשת הציג בפני בן גוריון את המלצותיו, כתב בן גוריון ביומנו "פריץ פסימי ביחס לנגב, ולדעתו יש לפנות כל הנקודות דרומה מקו עזה-באר שבע ולהעבירן לנקודות הצפוניות. הנימוקים: הציוד לא מספיק ואי אפשר לשלוח עוד, יש הרבה בדווים, ואם יפגעו מחנות בדווים יתקוף גל אחרי גל".⁸ למחרת הפגישה, זימן בן גוריון את יצחק שדה על מנת לשמוע דעה שנייה בנושא ושאל אותו "נוכל לעמוד?". יצחק שדה ענה, "יש כ-20,000 ערבים נושאי נשק בנגב. לא. תת מקלע לא יצלחו שם. הביצורים לא מספיקים. נחוצים גיפים. כשיוצאים בחורים שלנו ואפילו שלושים הבדווי רואה ומונה אותם, ויכלו להזעיק נגדם 300 איש מייד. הצינור בסכנה".⁹ אך לא רק היועצים הצבאיים היהודיים חששו לגורל הישובים בנגב, גם המושל הבריטי בעזה ומפקד הכוחות הבריטיים בנגב סברו שאין בכוח הישובים הקיימים לשרוד והציעו לסייע בפניו האנשים מהנקודות השונות.

⁸ דוד בן-גוריון, יומן המלחמה: מלחמת העצמאות תש"ח-תש"ט. [גי ריבלין וא' אורן עורכים]. (תל-אביב: הוצאת משרד הביטחון: 1984) [להלן יומן בן גוריון] רשימה לתאריך 14.12.47.

⁹ יומן בן גוריון, רשימה לתאריך 15.12.47.

תמונה מס' 1: שיירה בדרכה בנגב¹⁰

מתוך הבנה שהמשמעות המדינית של פינוי הישובים היא שינוי החלטת האו"ם לגבי הכללת הנגב במדינה היהודית, דחה בן גוריון את עמדת המומחים. לאחר שיחה עם ישראל גלילי (רמ"א) יגאל ידין (ראש אג"ם) ויגאל פייקוביץ [אלון] (מפקד הפלמ"ח), דרש בן גוריון מעשת לבש תוכניתאופרטיבית להגנת הישובים בנגב. בו ביום הציג עשת בפיני בן גוריון את עיקריהתוכנית. התוכנית כללה שני נדבכים, נדבך אזורי שהאחריות לביצועו הייתהבידי ועדת הנגב ונדבך צבאי שאותו ניהל מטה הפלמ"ח. הנדבך האזורי כלל טיפול בשורה ארוכה של נושאים כמו: כלכלת הישובים, אספקת הציוד הנדרש, הקצאת משאבים למיגון כלי הרכב, תקצוב תוכנית הביצורים, השיכון והתשתית הלוגיסטית ותכנון מלאי הדלק והמזון. בעוד שמימוש הנדבך האזורי היה תלוי בהקצאת משאבים כספיים ותיאום בין הגופים השונים, התוכנית הצבאית כללה דרישות לא מציאותיות ביחס לכוח האדם ולמשאבים הנדרשים לשם ההגנה על ישובי הנגב. הסד"כ בתוכנית כלל שני גדודים (500 חיילים) מתוכם כשליש לוחמי פלמ"ח ניידים וכשני שלישי לוחמים שיתפזרו בין הישובים. באופן דומה, העלה יצחק שדה דרישה ל-"אלף איש ניידים, חצי הפלמ"ח מצויידיים

¹⁰ מקור התמונה: מדינת ישראל. לשכת העיתונות הממשלתית – אוסף התצלומים הלאומי. מס' סידורי: 035693, קוד התמונה: D284-111. צלם: לא ידוע, אוקטובר 1948.

באוטומובילים, ורובים ומקלעים". רק לשם פרופורציה, הסד"כ של הפלמ"ח כולו באותם ימים מנה כאלפיים לוחמים סדירים ואלף לוחמים בעתודה (מילואים). מטבע הדברים, מפאת המשאבים המוגבלים שעמדו לרשות הפלמ"ח הדרישות הצבאיות לכוח אדם נוסף לא מולאו עד לפלישת צבאות ערב הסדירים. בשל האופי המיליציוני של הפלמ"ח אין דיווח שלישותי מדויק על מספר הלוחמים שנשלחו לתגבור הנגב, אך ממחקרים שנעשו בנושא שעומדים לרשותנו ההערכה היא שרק ערב פלישת צבאות ערב הגיע סך הכוח בנגב ל- 300,1 חיילים שמתוכם רק כחצי היו חיילים מאומנים.¹¹

במקביל לשיח המתמשך עם אנשי הצבא, נפגש בן גוריון מספר פעמים עם אנשי המודיעין שפעלו בנגב, בנימין גיבלי ששימש כראש מחלקת הדרום של הש"י (שירות הידיעות) ודוד קרון שניהל את פעילות הש"י בנגב.¹² השיחות בין השלושה לא הוגבלו להיבטים מודיעיניים, אלא בן גוריון ביקש לשמוע את דעתם באשר להיבטים אופרטיביים של הלחימה בנגב. בפגישה הראשונה של השלושה, ימים ספורים לאחר הדיון עם פריץ עשת, הציגו השניים תמונה אופטימית יותר ביחס למתרחש בנגב ולגבי היקף הכוח הנדרש לשם הגנת הישובים. השניים הסבירו לבן גוריון שהאירועים האחרונים בנגב הם תוצאה-הש"י הפלמ"ח לא קיבל חינוך מתאים. למדו לפשוט להכות ולברוח... החולשה היא במטה, אין לו כוח מספיק להשתלט על המצב מחוסר כשרון ארגוני". בתשובה לשאלת בן גוריון מהו כוח האדם הדרוש להחזקת הנגב, ענו השניים "הכוח הנוכחי, 500 אנשי צבא (מלבד אנשי הנקודות הקשורים למקום) מספיק, אם יהיו שאר הדברים ורזרבה אנושית בנקודות הצפוניות, לכל הפחות עוד שתי פלוגות) 300 איש). שאר הדברים הם נשק וכלי תחבורה".¹³ יתר על כן, בניגוד לעמדת אנשי הצבא, אנשי הש"י טענו שאין להגיב בפעולת גמול על כל אירוע ביטחוני בנגב, כי יש מקרים שבהם הצד היהודי אשם.

¹¹ עמיעד ברזנר, **הנגב בהתיישבות ובמלחמה**, (תל-אביב: הוצאת משרד הביטחון וכוח המגן, 1994) עמ' 147-149. הנתון המעודכן ערב הפלישה לגבי חטיבת הנגב עמד על מצבה של אלף ומאתיים לוחמים מהם: 528 חיילים מאומנים, 565 טירונים, 141 בנות ו-44 פצועים.

¹² בנימין גיבלי (1919-2008) כיהן כראש אמ"ן בשנים 1954-55 והודח בעקבות "עסק הביש". דוד קרון (1915-2001) ממיידי יחידת 504 ובמשך שנים רבות עבד במוסד והיה בין השאר אחראי על הקמת הקשר עם הכורדים בצפון עיראק.

¹³ יומן בן גוריון, רשימה לתאריך 1947.12.26.

משמעות דברים אלו היא שאנשי הש"י חלקו על עמדת אנשי הצבא מתוך הנחה שניתן למצות את המשאבים הקיימים באופן מיטבי יותר ולכן אין צורך בהיקף סד"כ גדול כפי שהעלו יצחק שדה ופריץ עשת. פער זה בין עמדת אנשי הש"י לבין עמדת אנשי הצבא מעורר את השאלה מהו בסיס הידע שעל התגבשה הערכת המצב של אנשי הש"י?

ניתוח המערכת היריבה

בשל צורת העבודה הבלתי-פורמלית של אנשי הש"י בנגב והעדר מתודולוגיה מחקרית מסודרת, אין מקום לצפות למסמך כתוב המתאר את הערכת המודיעין לגבי הנעשה במרחב. אך באמצעות התבססות על מגוון מקורות ראשוניים ניתן לשחזר את צורת והלך החשיבה שלהם באשר למאפייני המערכת היריבה בנגב.

בזכות ההיכרות האינטימית של אנשי הש"י עם השטח הם לא ראו את הצד הבדוי כמחנה הומוגני באופן שבו יצחק שדה התבטא "יש כ-20,000 ערבים נושאי נשק בנגב" או פריץ עשת שתיאר שנקודות היישוב "לא יוכלו לעמוד בפני רבבות הבדווים המקיפים אותם". הם הבחינו בין מטות הבדווים והשבטים השונים ועמדו על המאפיינים הייחודיים של כל שבט, על היריבויות וקשרי הידידות בין השבטים השונים. את תהליך הלמידה באשר למורכבות הצד הבדוי מתאר דוד קרון: "זו הייתה תקופה מרתקת מבחינת העבודה. קודם כל ללמוד את הנגב, ללמוד את הבדווים על מטותיהם ושבטיהם ומי שייך למי ומי עושה לפי הוראות של מי ואיך בכלל בנוי הדבר, זה עסקפטריאכלי מונהג עם חלוקה של סמכות ועניינים שהיהודים לא היו לגמריבקיאים בנושא, לגמרי לא.

ואת זה היה צריך ללמוד מפי הבדווים עצמם וזהלקח המון עבודה."¹⁴

בנוסף להבנה אודות המורכבות הפנימית של החברה הבדואית, אנשי הש"י עמדו על הקשרים והזיקות ההיסטוריים בין הבדווים בנגב לבין שחקנים חיצוניים, ובראשם מחנה המופתי אמין אל חוסייני ומחנה עבדאללה מלך ירדן. חן עבדאללה וחן המופתי נהנו מתמיכת הבדווים בירדן ובדרום הר חברון, שלהם קשרי דם וקשרים שבטיים עם הבדווים בנגב. אנשי הש"י עמדו על

¹⁴ ארכיון יד-טבנקין, ראיון עם דוד קרון.

קשרים אלו באמצעות מודיעים שדיווחו להם על מפגשים משותפים. לדוגמא, על הקשר בין הבדווים בנגב עם תושבי הר חברון, "עם פרוץ המהומות בארץ באה משלחת ערבית מחברון בראשותו של ראש העיר חברון לבאר-שבע במטרה להקים ועדה לאומית בבאר-שבע שתפקידה יהיה להכניס את הבדווים למאורעות".¹⁵ קשר זה בא לידי ביטוי אופרטיבי במתקפה על הישוב נבטים ב-17 בדצמבר 1947 שבה השתתפו ביחד בדווים מהנגב וכנופיה מהר חברון. כיוון שהשבטים נהגו על בסיס קבוע לנדוד בין סיני, הנגב וירדן, התפתחו קשרי מסחר/הברחה (סחורות, סמים ונשק) בין הקבוצות השונות בירדן ואזור ארץ ישראל. אך לחלק מהשבטים הבדווים בנגב היו זכרונות טריים מהתוצאות הקשות של שיתוף הפעולה הקודם עם המופתי בתקופת המרד הערבי הגדול (1936-39). במהלך המרד, השלטון הבריטי פעל ביד קשה בנגב, וחלק מהשבטים סבלו מאבדות ומפגיעה כלכלית קשה. גורם חיצוני נוסף שהשפיע על הבדווים היה העיר עזה. בשל הקרבה הגיאוגרפית של עזה לנגב, קשרי המסחר והמגורים הזמניים של חלק מהשבטים ברצועת עזה יצרו קשרים בין שני המרחבים. כך לדוגמא, ידיעת הש"י לפיה, "שבטי ווחידאת מסרבים להוראות הוועדה הלאומית בעזה ולמפקדה, להתפנות כדי לא להפקיר את השדות והבתים שלהם", משקפת בתמציתיות את המארג המורכב של היחסים בין רצועת עזה לבין שבטי הבדווים.¹⁶ בידיעה זו, מתואר המתח שבין השבט הבדואי וחיידאת ממטה התראבין לבין נציגי הוועדה הלאומית בעזה.¹⁷ הוועדה הלאומית בעזה הושפעה מאנשי ה'אחים המוסלמים' שהגיעו ממצרים לעזה על מנת להילחם באויב הציוני. ההוראה לשבט הוחידאת להתפנות מהשטחים בהם הם מגדלים חיטה נבעה מהעדר יכולת וחוסר רצון לפזר את הכוחות החמושים לשם הגנה על כל הישובים במרחב. מתוך כלל הבנות אלו, אנשי הש"י זיהו במערכת

¹⁵ א"צ, 1105/229/5791, "ידיעות טנא, 1948.2.2. "ההסתות מרובות, מורגשת תכונה בשלוחות הדרום-מערביות של הרי חברון לבוא ולהתקיף את הישובים הנמצאים לאורך קו המים המזרחי שובל-רוחמה" (א"צ, 1102/229/5791, "ידיעות טנא, 1947.12.12).

¹⁶ א"צ 1105/229/5791, "ידיעות טנא, 1948.2.22.

¹⁷ הוועדה הלאומית - גוף שהוקם במרבית הישובים הערביים בארץ ישראל בחודשים הראשונים למלחמה, שבא לשם קץ לאנרכיה המשתוללת, להיות אחראי להכנת האוכלוסייה הערבית למלחמה (הספקת מצרכים חיוניים, הסדרת תחבורה) ולדאוג לביטחון השוטף באמצעות גיוס וארגון הכוחות לשמירה. בוועדה היו אמורים לקחת חלק כל הפלגים, אך בפועל לרוב היא נשלטה ע"י אנשי המופתי.

היריבה בנגב מכלול של שחקנים פנימיים וחיצוניים בעלי זיקות ואינטרסים חופפים ומנוגדים.

על רקע הבנות אלו, בחודשים שקדמו לפלישת צבאות ערב דגש רב ניתן על ההשלכות האפשריות של המתח בין המופתי אמין אל חוסייני לבין עבדאללה מלך חוסיין על מדיניות השבטים הבדווים. אין זה המקום להרחיב את הדיון על הרקע ליריבות בין עבדאללה לבין המופתי, אך בקצרה נאמר שבעוד שבחזונו של עבדאללה ממלכתו היא האחראית על ניהול הר הבית והריבון על הגדה המערבית, הרי שהמופתי כמנהיג המחנה הלאומני הערבי-פלסטיני הציב כיעד הקמת מדינה פלסטינית בשטח ארץ ישראל.¹⁸

למרות שבהשוואה למאבק על ירושלים, הנגב היה אזור שולי יחסית עבור שני הצדדים, לשניהם היה אינטרס לגייס את תמיכת הבדווים במטרה להשתלט על מרחבי הנגב. עבדאללה ראה בנגב מחבר אסטרטגי לירדן שמעניק לממלכה קשר יבשתי עם מצרים ותעלת סואץ ומוצא לים התיכון דרך עזה, ואילו עבור המופתי הנגב היווה חלק אינטגרלי מפלסטיין. הניסיונות לקשור את הבדווים באו לידי ביטוי בצורות שונות, החל ממטיפי דת ששלח המופתי במטרה להתסיס את המרחב ומימון פעילות אלימה וכלה בהבטחות של עבדאללה למימון כוחות שיגנו על הבדווים מפני היהודים.¹⁹

כאמור, היריבות בין עבדאללה למופתי לא נסתרה מעיני הש"י, והם עמדו על ההזדמנויות שעולות מתוך המצב, "עזרא [דנין] סיפר שהולכת ומתהווה פרצה בין החוסיינים [המופתי] ובין העיראקים [עבדאללה] בארץ, וכאן [בנגב] בקעהרחה לנו להתגדר בה".²⁰

¹⁸ להרחבה ראה: רונן יצחק, **שותפות ועוינות: עבדאללה, הלגיון הערבי ומלחמת 1948**, (תל-אביב: הוצאת מגנס ומשרד הביטחון, 2006).

¹⁹ "עבדאללה אבו סיתה [בדואי מהנגב] קיבל מהמופתי בביקורו האחרון במצרים 300 לא"י", (א"צ 1105/229/5791, "ידיעות טנא", 1948.3.18).

²⁰ יוסף וייץ, **יומני ואגרותיי לבנים: כרך ג'**, (תל-אביב: מסדה, 1965), עמ' 246.

תמונה מס' 2: תושב קיבוץ דורות מעביר דלי מים לבדואי ממטה א-תיהאה²¹

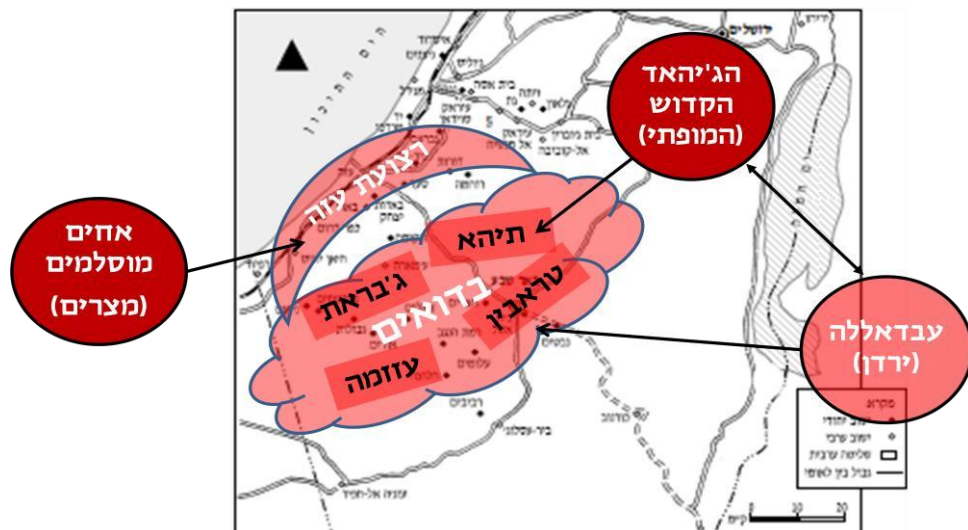

בנוסף, התפתחה הבנה שכניסת גורמים זרים כמו האחים המוסלמים ממצרים או אנשי המופתי למרחב עשויה להביא להקצנה במדיניות השבטים. גיבלי תדרך את בן גוריון, "לפי מה שאנו רואים תפקוד הזר בעזה נדרך על ידי החוסיינים [המופתי], כל התעמולה מאורגנת סביבם, זה אינו שייך לצבא של פאוזי... מרכז הפעילות בעזה, שם יש פיקוח זר של שני מצרים וסורי אחד... הם מבקרים גם אצל הבדואים".²² כמו כן, לאורך כל התקופה עקב הש"י בהתמדה אחרי ידיעות באשר להגעה של אנשי האחים המוסלמים לעזה ומידת ההשפעה והקשר שלהם עם הבדואים. בדיעבד, ניתן לייצג את הבנת גורמי הש"י לגבי המערכת היריבה באופן הבא:

²¹ מקור התמונה: מדינת ישראל, לשכת העיתונות הממשלתית – אוסף התצלומים הלאומי. מס' סידורי: 2572, קוד תמונה: D829-001. צלם: זולטן קלוגר, 30 באוקטובר 1943.

²² ארכיון תולדות ההגנה, 80/205/12, "פגישה בין בנימין גיבלי לדוד בן גוריון 1948.2.26".

איור מס' 1: תיאור גרפי של המערכת היריבה בעיני אנשי הש"י

מתוך הבנת התכסית האנושית בנגב, אנשי הש"י הגיעו להערכה שאין לכלול בהערכת יחסי הכוחות את כל שבטי הבדווים בצד האויב. מכאן באה טענת גיבלי וקרון לבן גוריון כי יש שבטים "שייח סולימן אל-הוזאיל, שייח אבו-ג'אבר" שאיתם ניתן להגיע להבנות מסוימות.²³

בנוסף לזיהוי השחקנים הרלבנטיים במערכת היריבה, הש"י מיפה ועמד על השונות במאפייני ובמארג האינטרסים של השבטים השונים. הם הבינו שחלק מהשבטים מאוחדים אך אחרים מפולגים ביניהם ומתקשים לממש מדיניות אחידה, "המודיע מציין שהודות לאחדות שבט המעלאקה הצליחו למנוע חדירת הכנופיה לאזורם [אזור הישוב בארין] מה שלא היה כן אצל מחיבאת שהודות

²³ יומן בן גוריון, רשימה לתאריך 1947.12.26.

לפרודים ולסכסוכיהם הפנימיים היו חסרי אונים למנוע המארב למרות שהיו רוצים למנעו".²⁴ מידת הלכידות הפנימית של כל שבט, תשפיע על

²⁴ א"צ 1103/229/5791, "ידיעות טנא", 1948.2.15.

אופן ההתנהגות שלו בעתיד. בנוסף, אנשי הש"י הבינו בהדרגה שלגורם הדתי אין משקל משמעותי במארג האינטרסים.²⁵

לכן, בשל הקושי הרב לשרוד ולהתקיים במדבר, האינטרסים הכלכליים עמדו בראש סדר העדיפויות של מרבית הבדווים בנגב. מטבע הדברים אינטרסים אלו היו ייחודיים וכללו בין השאר: גישה למקורות מים, סחר בסמים ובנשק ושמירה על גידולי השלחין. כאמור, הזיקה הפוליטית של כל שבט השפיעה על סדר העדיפויות של האינטרסים שלו.²⁶ כך, בצד שבטים שהיו פרו-המופתי או פרו-עבדאללה, הגיע מידע על החלטה סודית שהתקבלה בפגישה של מספר רב של מנהיגי שבטים לפיה הם רואים עצמם כחטיבה העומדת בפני עצמה, עצמאית וקשורה מבחינה פוליטית.²⁷ מעבר לזיקות הפוליטיות עם גורמים חיצוניים, האינטרסים של השבטים השונים הושפעו מהפוליטיקה הבין-שבטית ששיקפה מארג שלם של קשרי ונקמות דם, יריבויות היסטוריות וכו'.

התכסית האנושית והפעלת הכוח

הניתוח של אנשי הש"י את התכסית האנושית של הנגב איננה מסבירה לבדה את ההצלחה האופרטיבית לבלום את ההסלמה במרחב. המייחד את המקרה הנוכחי הוא היכולת שהייתה למפקדים לעשות שימוש בידע על מנת להפעיל את הכוח בצורה אפקטיבית יותר. אחת הדוגמאות הממחישות את הפוטנציאל הגלום בחיבור בין הידע על התכסית האנושית לבין העשייה המבצעית הוא הדוגמא של המניפולציה על קציר החיטים של הבדווים.

כבר במפגש הראשון של אנשי הש"י עם בן גוריון, הצביעו השניים על כך שבניגוד לחשיבה המסורתית על כך שכלכלת הבדווים מסתמכת על רעיית צאן, יש אזורים בהם "מספר הבדווים פה כעשרים אלף, חיים רק על פלחה, אין להם עדרים. האדמה פה פוריה".²⁸ אנשי הש"י הזכירו שבניגוד לבצורת בחורף

²⁵ "פלחי עזה בכללם משתדלים שלא להסתבך בפעולות נגד היהודים... עמדה דומה מתגלה גם אצל הבדואים... רובם בגלל חוסר עניין במטרת 'מלחמת הקודש'" (א"צ 1103/229/5791, "ידיעות טנא, 1948.2.15").

²⁶ "אין אפשרות לקבוע באופן מוחלט את השפעתו של איזה חוג שהוא על הסקטור הבדואי וכלי כל ספק שצרכיהם הם יהיו הגורמים הקובעים לגבי מידת השפעה עליהם" (א"צ 1102/229/5791, "ידיעות טנא, 19.11.2347").

²⁷ ארכיון תולדות ההגנה, 105/22, "ידיעות ש"י – 1947.12.12".

²⁸ יומן בן גוריון רשימה לתאריך 1947.12.26.

1946/7 ולרעב שאפיין את קיץ 1947, החורף הנוכחי עשיר בגשמים וצפוי להיות יכול רב. מתוך הבנה עמוקה של מארג האינטרסים של אותם שבטים שכלכלתם נסמכת על גידולי שלחין, טענו אנשי הש"י שניתן יהיה להגיע להבנות עם אותם שבטים. מפקד חטיבת הנגב קיבל את הרעיון של אנשי הש"י, וב-4.24 הוציא פקודה בנושא לשני הגדודים שפעלו במרחב.²⁹ כבר בפתחה לפקודה ביטא המח"ט את הרעיון:

1. "יש לראות את קציר התבואה כעניין מרכזי המעסיק היום את ערביי הסביבה וכמפתח להתפתחות העניינים בנגב.
2. נצול מתאים של העונה הזאת יכול להפוך לנשק ממדרגה ראשונה בידינו.
3. מטרת פעולותינו בעונה זו ובעניין זה לא צריכה להיות מכוונת להשמדה מוחלטת של יבול התבואה אלא צריכה לשמש כאמצעי להשקטה פעילה של הבדווים ולאפשר לנו המשך התבצרות, אגירת כוח, שמירה על התחבורה.³⁰

בהמשך הפקודה, מציין המח"ט שיש להתייעץ עם אנשי הש"י והמוכתרים המקומיים³¹ לגבי כל פעילות נגד הקוצרים. דוד קרון מתאר באופן ציורי יותר את אופן מימוש הרעיון, "הייתה זאת שנת יבול ברכה, והם חרדו לגורל התבואה ושאלו אותי: מה יהיה בימי הקציר? ענית להם: אם תשמרו על השקט תוכלו לקצור. הגעתי להסכם עם מפקדת הגדוד ואחר כך עם מפקדת החטיבה שמי שיקבל פתק ממני ובו אישור ששמר על השקט, יהיה רשאי לקצור את שדותיו. חלקתי פתקים אחדים, והשמועה פשטה מהר, הביקוש לפתקים היה גדול וכך זכינו לחורף שקט יחסית".³²

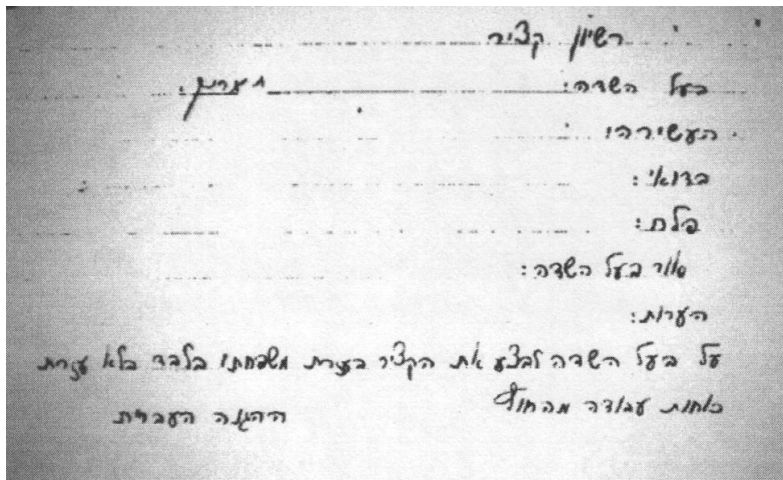
²⁹ א"צ 5879/9491/33, "הוראות התנהגות ביחס לקציר הערבי – 1948.4.24".

³⁰ שם.

³¹ אנשים מתוך הישובים היהודים שעברו הכשרה הכוללת את לימוד השפה הערבית והכרת מנהגי המקומיים והיו אנשי הקשר עם הבדווים.

³² מצוטט אצל אורי מילשטיין, **תולדות מלחמת העצמאות: החודש הראשון**, (תל-אביב: זמורה-ביתן 1989) עמ' 241.

תמונה מס' 3: דוגמא לפתק שניתן על ידי דוד קרון

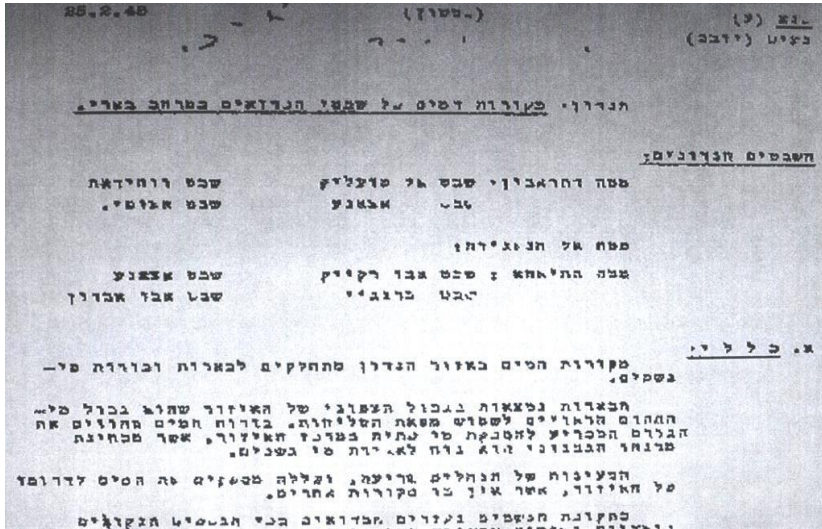
מתוך דו"ח של סיירי מודיעין שנכתב כחודש לאחר הפצת הפקודה, עולה שהכוחות בשטח אכן פעלו בהתאם להנחיות, "בכל השטח המשתרע בין דורות לכאוכבה (כִּנְכָבָא – כוכב מיכאל) ולמוחרקה (אל-מחרקה – אזור המושב תקומה) לא נראו סימני בהלה ופחד ע"י הערבים. אך בשטח שבין מוחרקה לניר עם הערבים נפחדים ובורחים כתוצאה מפעולות קודמות".³³ נראה כי בפועל מהלך זה הביא לירידה בהסלמה באזור הצינור המזרחי, כפי שמח"ט הנגב תיאר באוזני בן גוריון, "הפלחים חוששים שהיהודים ישרפו השדות. שני

³³ א"צ 5879/9491/33, "דו"ח סיור בסביבת כאופכה מוחרקה – 1948.5.21".

שייחים גדולים של שבטי תרבין ועזזמה מנסים להבטיח שלום".³⁴ הבנת מפת מקורות המים היא דוגמא אחרת לאופן שבו הבנת התכסית האנושית השפיעה על אופן הפעלת הכוח. אנשי הש"י מיפו את כלל הבארות בנגב וידעו לקשר בין השבטים השונים לבין הבארות ובורות המים במרחב.

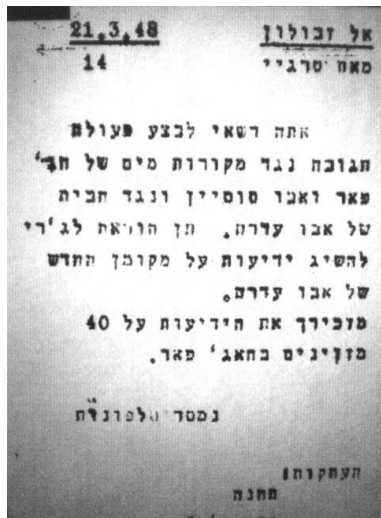
³⁴ יומן בן גוריון רשימה לתאריך 1948.3.10.

תמונה מס' 4: מיפוי מקורות המים במרחב בארי

רק על סמך בסיס ידע זה יכול היה מח"ט הנגב לתכנן פעולות לפגיעה במקורות המים של השבטים העוינים ולהימנע מפגיעה בבארות של שבטים אחרים, כפי שמופיע בדוגמא זו :

תמונה מס' 5 : הוראה מאת מח"ט הנגב לפגוע בבארות מים ספציפיים

ההבנה של היריבויות הבין-שבטיות בנגב סייעה גם בהבנת מספר אירועים אלימים. כך לדוגמא, כאשר הונחו מוקשים בקרבת מאהל של שבט אל-הוזייל, הובהר שהדבר נעשה ע"י שבט עוין במטרה להכניס את אותו שבט למעגל האלימות. במקרה אחר קבע הש"י, "הרקע של הפגיעות: ריב בין משפחות התומכות השייח חסן אבו-ג'אבר... הפגיעות בשדות רוחמה הם במטרה לסכסך את המשק עם השבט ולחתור תחת עמדתו של השייך".³⁵ לקראת סיום המנדט, התברר שהעוינות בין שני שבטים שאנשיהם מופקדים על השמירה במשטרת שובל ועמארה (אורים של היום) הביאה לנטישת הבניין, וכך הפלמ"ח יכול היה להשתלט על המקום ללא כל קרב.³⁶

סיכום

הודות להצלחת מפקדי הכוח היהודי בנגב לבלום את תהליך ההסלמה בנגב, נותרו על כנם כל הנקודות היהודיות עד לפלישת צבא מצרים, הפלמ"ח לא נדרש להפריש כוחות נוספים לחזית הנגב על חשבון חזיתות אחרות והישובים בנגב התמקדו בהתארגנות לקראת פלישת צבאות ערב הסדירים. סיפורה של חטיבת הנגב בחורף-אביב 1947/8 מדגים כיצד שימוש מושכל בכוח מתוך הבנת התכסית האנושית של המרחב מביא להצלחה אופרטיבית. כאמור, אין להתעלם מכך שבהיבט הצבאי הכוח בנגב התחזק כמותית ואיכותית. אך מכיוון שבכל רחבי הארץ נעשו מאמצים דומים שלא הביאו לירידה במספר האבידות, נראה שתנאי הכרחי להצלחה בנגב היה הבנת התכסית האנושית, וכן המיצוי המעשי של הפוטנציאל שהיה גלום בהבנה זאת. מן המקרה ההיסטורי ניתן להפיק כמה תובנות כלליות יותר לגבי הקשר שבין לימוד התכסית האנושית לבין המעשה הצבאי.

³⁵ א"צ 1103/229/5791, "ידיעות טנא, 1948.2.5". "פילוג חמור חל בין מטות התארבין והחנג'ריה מכאן ומטות התיאה והגיבראת מכאן" (א"צ 1103/229/5791, "ידיעות טנא, 1948.2.5).

³⁶ עמיעד ברזנר, **הנגב בהתיישבות ובמלחמה**, (תל-אביב: הוצאת משרד הביטחון וכוח המגן, 1994) עמ' 186. בספרו של אברהם (אדן) ברן **עד דגל הדין** (פרק ט"ז) מתוארות מספר אפיוזות הקשורות לתפיסת משלוחי סמים, שסייעו להדק קשרים עם חלק מהבדווים במרחב.

בעשייה הצבאית, בניגוד למחקר אנתרופולוגי או סוציולוגי גרידא, פיתוח ידע והבנה אודות התכסית האנושית אינם מטרה העומדת בפני עצמה, אלא נועדו לשמש בסיס ידע לשם הפעלת הכוח בהקשר נתון. אך המגמה בעשורים האחרונים היא לעשות שימוש במודיעין העולה מתוך השטח בעיקר לצרכים התרעתיים ו/או סיכוליים. כלומר, נראה שהתקבעה גישה לפיה הבנת התכסית האנושית משמשת בעיקר לצורך זיהוי וסיכול מבוקשים או התארגנויות של חוליות עוינות. המקרה הנוכחי ממחיש כיצד באזורי ספר הפוטנציאל האופרטיבי הגלום בהבנה מעמיקה של המערכת המקומית גדול בהרבה מהמעשה הסיכולי גרידא. הבנת המארג האנושי עשויה לסייע למפקדים להשתמש בכוח באופן אפקטיבי יותר: לזהות את המרחבים בהם ניתן להסתפק בהפעלה מצומצמת ומדודה של הכוח באופן שיאפשר ריכוז הכוח במרחבים אחרים, להשפיע על התנהגות האוכלוסייה המקומית מתוך הבנת מארג האינטרסים והתרבות שלהם ולהבין טוב יותר אירועים טקטיים באופן שניתן יהיה להכיל או להגיב ללא גלישה להסלמה.

אך בעוד שהמקרה הנוכחי ממחיש את הפוטנציאל האופרטיבי הטמון בידע אודות התכסית האנושית, הרי שבמקביל הוא גם מאיר על הקשיים בדרך למימוש הרעיון.

ראשית, לשם פיתוח התמצאות בתכסית האנושית יש צורך בהבנה מעמיקה של המרחב. אין די בידעת השפה והבנה בסיסית של התרבות והנורמות הנהוגות במרחב, אלא נדרשת הבנה מעמיקה של התפיסות, צורת החשיבה והמנהגים של האוכלוסייה המקומית על גווניה השונים.³⁷ כפי שדוד קרון הדגיש בראיון שנערך עימו, הידע שהוא צבר אודות הבדווים היה פרי המגע הישיר והבלתי אמצעי שלו עם אנשי השבטים השונים. לכן, הבנת התכסית האנושית לא יכולה להתפתח מתוך לימוד תיאורטי, צפייה מרחוק או מגע עקיף, אלא רק דרך

³⁷ "המודיעין לא עמד כנושא בפני עצמו. משולב היה במכלול הקשרים עם הבדווים. גישת הש"י הייתה כי יש להקים ועדות לשיפור יחסי שכנים' בהם ניתן סיוע, נלמדה המנטליות השונה ואותרו הסכסוכים מבעוד מועד. מקשרי שכנות ועד רכישת נשק, מרכישת אדמות ועד סיוע רפואי – המכלול היה שלם". [זאב זיוון, יחסי הישוב היהודי והבדווים בנגב: הזית המגע והשפעתה על עיצוב ספר ההתיישבות בשנות הארבעים והחמישים], (עבודת מסטר: אוניברסיטת בן-גוריון, 1990, עמ' 91).

שהייה וחיכוך עם הנוף האנושי יכול להיווצר הידע הנדרש לשם פיתוח ההבנה לגבי האוכלוסייה המקומית.

שנית, על רקע המגע עם האוכלוסייה המקומית, מתקיים מתח מובנה בין הקמ"ן שאוחז בידע על התכסית האנושית לבין המפקד שתפקידו לעמוד במשימות שהוטלו עליו. כך, במקרה הנוכחי דוד קרון עזב את מרחב הנגב לאחר התנגשות בינו לבין מח"ט הנגב על רקע גירוש תושבי הכפר הוג'. בעוד שדוד קרון הבטיח לתושבי המקום, ששיתפו עימו פעולה, שלא יאונה להם כלרע אם הם ימנעו מפעילות עוינת, נחום שריג חשש מהקירבה של הכפר למיקום מפקדת הגדוד השביעי ולכן דרש את גירושם. דוד קרון אמנם מילא את פקודת שריג, אך בעקבות כך עבר לפעול במרחב הצפון.³⁸ במבט לאחור, קרון מבין שהאירוע שיקף פער במודעות לחשיבות התכסית האנושית, "מול תפיסת הקשר ושיתוף הפעולה של אנשי המודיעין הותיקים, שראו המקורות המידע הן צד אנושי והן תועלת רבה וחשובה, עלתה תפיסה צבאית קשוחה, מנותקת מהשטח ומהקשרים שנוצרו בו ובעלת עצמה רבה מבעבר".³⁹ כלומר, המעורבים בפיתוח הידע אודות התכסית האנושית עשויים לפתח קשרים והזדהות עם האוכלוסייה המקומית שתקשה עליהם בשלב מאוחר יותר לתרום ולפקד על הפעלת הכוח במרחב.

שלישית, האתגר העיקרי העומד בפני המפקד הוא תרגום ההבנות באשר לתכסית האנושית לדפוסים ותבניות של הפעלת הכוח. לשם גיבוש תפיסה מבצעית המבוססת על הבנת התכסית האנושית נדרש המפקד להפגין את יכולותיו בהיבט של אומנות המערכה. לכן, נדרש מהמפקד הפועל במרחב הספר להפגין יצירתיות, חשיבה מחוץ לקופסא ונכונות לקבל רעיונות החורגים מדפוסי החשיבה הצבאיים המקובלים על מנת לממש את הפוטנציאל הטמון בידע אודות התכסית האנושית.

³⁸ עמיעד ברזנר, **הנגב בהתיישבות ובמלחמה**, (תל-אביב: הוצאת משרד הביטחון וכוח המגן, 1994) עמ' 239.

³⁹ זאב זיוון, **יחסי הישוב היהודי והבדווים בנגב: חזית המגע והשפעתה על עיצוב ספר ההתיישבות בשנות הארבעים והחמישים**, (עבודת מסטר: אוניברסיטת בן-גוריון, 1990), עמ' 93.

ביבליוגרפיה

- בן-גוריון, דוד. **יומן המלחמה: מלחמת העצמאות תש"ח-תש"ט**. [ג' ריבלין וא' אורן עורכים]. תל-אביב: הוצאת משרד הביטחון, 1984.
- ברזנר, עמיעד. **הנגב בהתיישבות ובמלחמה**. תל-אביב: הוצאת משרד הביטחון וכוח המגן, 1994.
- וייץ, יוסף. **יומני ואגרותיי לבנים: כרך ג'**. תל-אביב: מסדה, 1965.
- זיוון, זאב. **יחסי הישוב היהודי והבדווים בנגב: חזית המגע והשפעתה על עיצוב ספר ההתיישבות בשנות הארבעים והחמישים**. (עבודת מסטר: אוניברסיטת בן-גוריון, 1990).
- יצחק, רוני. **שותפות ועוינות: עבדאללה, הלגיון הערבי ומלחמת 1948**. תל-אביב: הוצאת מגנס ומשרד הביטחון, 2006.
- מילשטיין, אורי. **תולדות מלחמת העצמאות: החודש הראשון**. תל-אביב: זמורה-ביתן, 1989.
- סמית, רופרט. **התועלת שבכוח: אמנות המלחמה בעולם המודרני**. תל-אביב: צה"ל – המעבדה התפיסתית, 2007.
- Lamb, Christopher J. et. al. **Human Terrain Teams: An Organizational Innovation for Socio-cultural Knowledge on**

Irregular Warfare. Washington DC: Institute for World Press, 2013.

- Petraeus, David. "Learning Counterinsurgency: Observations from Soldiering in Iraq." *Military Review*, Vol. 86, No. 1.